

Kapitoly k historiografii vědy - rozhovor s Danielem Špeldou

Radim Brázda

Daniel Špelda, nar. 1976 v Jihlavě, vystudoval filozofii a češtinu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V současnosti působí jako odborný asistent na Katedře filozofie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a jako vědecký pracovník na Filozofickém ústavu Akademie věd v Praze. Badatelsky se věnuje dějinám renesanční a novověké filozofie a dějinám premoderní astronomie. Publikoval řadu studií o vztazích mezi vědou, filozofií a náboženstvím v dějinách evropského myšlení, především v 16. a v 17. století. Vydal rovněž dvě odborné monografie *Astronomie v antice* (2006), *Astronomie ve středověku* (2008). V dohledné době by měla v nakladatelství Filosofia vyjít jeho práce o metodologii a dějinách historiografie vědy *Proměny historiografie vědy* a v Plzni by měla vyjít jeho skripta o renesanční a novověké filosofii. Do budoucna chystá zakončení trilogie o dějinách astronomie svazkem *Astronomie v době renesance*.

1) Co bylo podnětem k realizaci projektu mapujícího historické peripetie astronomie? Jsi vystudovaný filozof a pustíš se do mapování oboru, k němuž jsou nezbytné znalosti z přírodních věd. Může zde být spojitost s nutností představit dějiny astronomie především v kontextu filosofických idejí?

Podněty, které mě přivedly ke knihám o dějinách astronomie, byly docela zvláštní a pocházejí ještě z dob mých studií tady v Brně. Já jsem - mimochodem u tebe - psal diplomovou práci o utopických koncepcích na přelomu 18. a 19. století (dříve se jim říkalo utopický socialismus). A všiml jsem si, že lidé jako Saint-Simon nebo Fourier považovali vědu za prostředek, který by měl vést ke zřízení sociálně spravedlivé, racionální a osvícené společnosti. Dosavadní vědeckou tradici, novověkou a osvícenskou, představovali především jako emancipační sílu - tedy jako triumf rozumu nad nevědomostí a jako osvobození se z tenat pověry. Podobně jako osvícenci se i tehdejší utopisté domnívali, že přímým důsledkem nevědomosti a pověr je špatný sociální řád, takže jejich odstranění a nahrazení vědeckým obrazem světa by mělo jaksí samočinně vést k nastolení spravedlivé společnosti. A mě tehdy začalo zajímat, zda obraz novověké vědy, který představili utopičtí socialisté, je věrohodný - tj. zdali novověká věda byla skutečně tak jednoznačným triumfem rozumu a zdali odstraňování pověr opravdu mělo sociálně emancipační povahu. Zpočátku to bylo jednoduché, neboť zdroje utopických

socialistů byly zřejmé. Patřili mezi ně osvícenci jako Condorcet nebo Turgot. Ale brzy mi bylo jasné, že také u nich je vzývání Newtona poněkud účelové, protože mělo dodat větší váhu jejich vlastním vizím osvětleného věku rozumu. Tak jsem - potom už v doktorském studiu - šel ještě hlouběji do minulosti, tedy do 16. a 17. století, a začal jsem se zajímat o Koperníka, Galileiho, Newtona atd., protože právě tyto vědci byli nejčastěji zmiňováni v osvícenských líčeních triumfů rozumu.

Nejprve jsem s překvapením zjistil, že v zahraničních specializovaných pracích o dějinách vědy se nachází dosti překvapivý výklad geneze a rozvoje moderní vědy, který v mnoha ohledech odporoval líčení, které představili osvícenci, utopičtí socialisté a později pozitivisté. A dále jsem zjistil, že podnětem k tzv. vědecké revoluci 17. století byla Koperníkova reforma astronomie, protože heliocentrická kosmologie si vynucovala novou, nearistotelskou přírodní filosofii, resp. fyziku. Jinými slovy, abych mohl pochopit vědeckou revoluci a zjistit, zdali obraz novověké vědy u utopistů a osvícenců byl adekvátní, musel jsem nejdříve pochopit povahu a důsledky Koperníkovy reformy astronomie. A Koperníkovy záměry a cíle zase nebylo možné pochopit bez znalostí předchozích dějin astronomie. Takže jsem nakonec skončil u předsókratiků, jak se to tak již evropským intelektuálům přihází. Od předsókratiků jsem zase rychle utekl, protože to skutečně není moje specializace, a v posledních letech jsem se pokusil načrtnout filosoficky orientovaný přehled dějin astronomie od antiky po konec středověku. V budoucnu bych chtěl napsat ještě jeden svazek o renesanční astronomii. A jednou bych se rád vrátil tam, odkud jsem původně vyšel - tedy k tomu, jak se v 18. a 19. století začaly vytvářet příběhy o dějinách evropského myšlení, které měly plnit určité sociokulturní funkce.

K plánu napsat dějiny premoderní astronomie mě přivedl stav českého bádání. Především se mi zdálo, že u nás jsou k dispozici vesměs jen takové výklady dějin astronomie, které jsou sice erudované z matematického či odborně astronomického hlediska, ale ve kterých poněkud schází hlubší zohlednění filosofického, náboženského, kulturního a sociálního kontextu, v němž vznikaly astronomické teorie. A mně - jako filosofa - samozřejmě eminentně zajímalo, jak se na utváření astronomických teorií minulosti podílela filosofie a teologie. To jsem se také pokusil ukázat ve svých knihách. Nikdy mi nešlo o výklad technických aspektů dějin astronomie - k tomu jsou pochopitelně kompetentní jiní lidé. Chtěl jsem spíše naznačit, že dějiny astronomie mohou vypadat jinak, když se vezme v potaz filosofický, kulturní a sociální kontext.

2) Rozhlédneme-li se u nás po podobných odborných počinech, snadno zjistíme, že podobné knihy 1) nepsali filozofové 2) že jejich autoři zpracovávali většinou dílčí úsek dějin astronomie nebo některé postavy 3) a pokud se jejich autoři vyjadřovali k astronomii v antice či středověku, bylo to zpravidla prostřednictvím dílčích kapitol v knize, věnované některému z astronomů. Nebylo právě toto zjištění důvodem k tomu, proč se pokusit o jiné pojetí historie astronomie?

Asi by bylo přehnané označit moje knihy jako "jiné pojetí historie astronomie", protože si nemyslím, že bych v nich představoval dějiny astronomie - takový nárok by byl příliš ambiciózní. Spíš bych svoje knížky charakterizoval jako dějiny vztahů mezi astronomickým bádáním, filosofií a teologií. Předměty astronomického poznání, tj. nebeská tělesa, se totiž snažila vždycky vyložit přírodní filosofie, astronomie a zčásti také náboženství, resp. teologie. Před chvílí jsem mluvil o tom, že podle dnešních historiků do vědeckého bádání minulosti vždy nepominutelně vstupovaly různé dobové vlivy. A právě toto ovlivňování "zvnějšku", jinými obory a jinými kulturními jevy, je na dějinách astronomie vidět velmi pěkně. Proto jsou pro mě dějiny astronomie tak lákavé. Ukazují přesvědčivě, že dějiny vědy nebyly kontinuálním a nerušeným vývojem rozumu, ale v mnoha tzv. pokrokových a racionálních teoriích se poměrně výrazně objevují právě ony domnělé pověry, které už dávno měly být na pohřebišti překonaných myšlenek. Jde například o metafyzický smysl pro harmonii a jednoduchost u Koperníka nebo Keplera, jde o náboženské motivy v Keplerových dílech, nebo aristotelskou metodologii, která se objevuje v Galileově argumentaci pro heliocentrický systém. V době před 18. stoletím zkrátka existoval komplikovaný diskurs o nebeských jevech, v němž se prolínala matematika, přírodní filosofie a teologie - a také metafyzika, magie, astrologie nebo alchymie. A současná historiografie vědy klade důraz na to, že není možné z takového komplexu představ oddělovat jen tzv. "racionální jádro", ale je třeba postihnout souhru všech těchto myšlenkových proudů při utváření vědeckých teorií. Jinak se náš výklad dějin vědy mění jen v nalézání dnešních poznatků ve starých spisech.

V zahraničí je takový interdisciplinární přístup už řadu let naprosto běžný, protože přibližně od 60. let minulého století (například díky Koyrému, Kuhnovi, Yatesové či Foucaultovi) bylo stále více zřejmé, že nelze dějiny vědy vykládat izolovaně. Historikové vědy odmítli vysvětlovat dějiny vědy internalisticky, jako sled idejí a teorií, které na sebe plynule, nebo dokonce logicky navazují, a do jejichž průzračně logické, kumulativní návaznosti nevstupuje nic z "iracionálního vnějšku". Místo toho začali historikové vědy zdůrazňovat, že intelektuální, kulturní a sociální kontext je zkrátka nepominutelný - když se totiž soustředíme jen na tzv. "racionální jádro" (tj. to, co souhlasí s moderní vědou), oddělujeme něco, co pro tehdejší vědce velmi úzce souviselo (matematiku a astrologii, poznávání kosmu a víra atp.). Tohle oddělování "pravdy" od "omylu" je možné jen zpětně a nese v sobě jakousi nadutost, pro kterou se v anglosaském bádání užívá pořekadlo "be wise after the event" a které bych si dovolil přeložit jako "po bitvě je každý generálem". K čemu takový anachronistický přístup slouží, netuším. Smysl proti tomu má seriózní, systematická a historicky erudovaná snaha o postihnutí podmínek, v nichž vznikalo vědecké poznání minulosti. Pokud uznáme, že se na formování vědeckých teorií podílejí (z dnešního hlediska) "vnější" nebo "iracionální" vlivy, pak se dějiny vědy otevírají jako plodné pole pro spolupráci přírodovědců a humanitně vzdělaných badatelů, protože je třeba popsat technický aspekt těchto teorií i jejich sociokulturní kontext. A já jsem se ve svých pracích s pomocí zahraničních výzkumů pokusil ukázat, jak může filosof výklad dějin astronomie rozšířit a možná i obohatit.

3) *U obou monografií je nepřehlédnutelné poučené využívání kombinace věcné přesnosti, teoreticko-metodologického zázemí novějších historiografů vědy a filozofického zázemí, reprezentovaného např. Hansem Blumenbergem. Setkal jsi se s podobnou kombinací např. u zahraničních autorů, zabývajících příslušnou tematikou, popř. v čem se tvůj teoreticko-metodologický přístup odlišuje od dosavadních česky psaných textů?*

Máš pravdu v tom, že mě výrazně ovlivnily práce současných historiků vědy jako je P. Dear, P. Harrison, M. Oslerová, V. Remmert, E. Grant, L. Dastonová, M. Biagioli, D. C. Lindberg, J. H. Brooke, P. Barker, A. Cunningham aj. Tito badatelé se totiž již definitivně rozešli s pozitivistickým přístupem k dějinám vědy, který podle nich vede k vytváření oslavných a triumfalistických příběhů, jež jsou ovšem historicky značně nepřesné. Tihle historikové opustili pokrokařskou filosofii dějin, která stála v pozadí pozitivistického pojetí dějin vědy, a zaměřili se na poměrně detailní historické analýzy vědeckého bádání v konkrétních sociokulturních kontextech. To znamená, že svou práci už nechápou jako popularizaci vědy prostřednictvím historických příkladů, ale jako seriózní historický výzkum, který nehodnotí vědecké poznatky minulosti podle jejich správnosti. Místo toho se pokouší pochopit, proč lidé v určité době a na určitém místě uvažovali o přírodě určitým způsobem a proč užívali k jejímu zkoumání určité postupy. Jde jim tedy především o pochopení a porozumění, nikoli o oslavování velkých výkonů velkých vědců a povýšené odsuzování minulých omylů. Tento přístup přinesl celou řadu značně překvapivých interpretací událostí z dějin astronomie. Když srovnáš například dnešní výklady renesanční astronomie s výkladem, který představil Kuhn v roce 1957 v knize *The Copernican Revolution*, je vidět enormní rozdíl.

Druhým inspiračním zdrojem jsi samozřejmě také odhalil - je to skutečně německý filosof Hans Blumenberg. On je u nás bohužel málo známý a já jsem se k němu jako student dostal hlavně proto, že jeho *Legitimität der Neuzeit* máš ve své pracovně a protože nám o něm přednášel prof. Horyna. Blumenberg je naprosto unikátní myslitel, který nepatří k žádné filozofické škole ani k žádnému směru. Jeho práce obsahují mimořádně erudovaná historická zkoumání vědeckých, náboženských a filozofických prostředků, které lidé využívali k překonávání pocitů kontingence v univerzu. V některých z těchto knih (zvláště v masivní *Die Genesis der kopernikanischen Welt*) se proto objevují úžasné výklady filozoficko-náboženských aspektů dějin astronomie, které co do myšlenkové inovativnosti nemají obdoby. Blumenberg sice občas poněkud neoprávněně generalizuje, jeho výklad pozdněstředověkého nominalismu byl již opakovaně napaden, ale přesto jeho práce obsahují tak inspirativní podněty, že všechno, co jsem dosud napsal, lze s jistou mírou nadsázky označit jako pouhé komentáře k Blumenbergovi. To snadno pozná každý, kdo Blumenberga četl. Kromě Blumenberga pak pro mě byly ještě dosti podstatné historické práce E. Cassirera a také texty německého historika R. Kosellecka.

Ale rád bych také dodal, že vinu na mém asi poněkud roztodivném spojování německé filosofie a anglosaské historiografické tradice, mají především mí učitelé. A těmi byli vedoucí vedoucí mé diplomové práce a můj "Doktorvater" Břetislav Horyna. Oba mě kromě mnoha jiných věcí naučili, že je možné mít rád německou filosofii, že filosofie se rozhodně

nedělí na "kontinentální" a "analytickou" a že je filosoficky značně truchlivé, když se někdo oddaně odevzdá určitému filosofickému proudu nebo typu myšlení.

Pokud vím tahle kombinace anglosaské historiografie vědy a německé filosofie nebývá u nás, ani ve světě zcela běžná. Ale na druhou stranu to není ani nic unikátního - Lorraine Dastonová, která působí v Berlíně na Institutu Maxe Plancka, s Blumenbergovými texty pracuje běžně. Podobně to platí o australských badatelích, jako je Peter Harrison nebo Stephen Gaukroger. Totéž se dá říci i o německých autorech, jako je Wolfgang Remmert. Proto si nemyslím, že by můj přístup byl nějak zvlášť inovativní, nebo originální při srovnání se zahraničním bádáním. V Čechách je situace poněkud odlišná hned z několika důvodů, na jejichž výklad zde není prostor. Obecně se snad dá říci, že u nás stále ještě panují relativně ostré hranice mezi dějinami filosofie a dějinami vědy - jakoby se jednalo o nesouvisající diskursy. Ve výkladech dějin filosofie je dobové vědě zpravidla věnováno jen několik povrchních poznámek převzatých často z nějakých obstarožních pozitivistických kompendií. A výklady dějin vědy zase leckdy opomíjejí filosofický a náboženský kontext nebo ho popisují jen jako neutrální pozadí, které na samotné vědecké poznání nemělo žádný vliv. Zvláště v české filosofii se bohužel dějiny premoderní vědy a dějiny filosofie stále ještě dosti oddělují - nejspíš kvůli fenomenologickému afektu vůči vědě, stejně jako kvůli scientistickému zbožštění vědy. Potíž je v tom, že pokud budeme vykládat například Descarta, aniž bychom přihlédli k jeho vědeckému dílu, tak mu asi jen těžko porozumíme.

4) J.-P. Vernant končil svoji útlou populární knihu Počátky řeckého myšlení (4. vydání 1987; česky Oikoymenh, Praha 1993) zmínkami, které mi stále nejsou zcela srozumitelné, zvláště, když si je dávám do souvislosti s jiným typem pohledu na řecké myšlení a dějiny vědy, které reprezentuje např. M. Serres. Vernant končí knihu tvrzeními, v nichž uvádí: "...přírodní realitou se [filozofie] zabývá jen okrajově a jen málo čerpá z pozorování přírodních jevů. Nepracuje experimentálně a sám pojem experimentu jí zůstává cizí. Vybudovala matematiku, aniž se pokusila uplatnit ji při zkoumání přírody. Mezi matematikou a fyzikou, mezi výpočtem a zkušeností schází spojení, které původně existovalo mezi geometrií a politikou. V řeckém myšlení musí společenský svět podléhat číslu a míře, příroda však je jakoby vydána na pospas přibližnosti a neplatí tu ani výpočet, ani přesný úsudek. Řecký rozum nabyl své podoby ne v jednání člověka vůči věcem, nýbrž v jednání lidí mezi sebou. Jeho rozvoji nenapomohly tolik techniky zmocňování se světa jako techniky, které umožňují vládnout druhým a jejichž společným nástrojem je slovo: politika, rétorika, pedagogika. Řecký rozum nechce měnit přirozený svět, nýbrž pozitivně, metodicky a promyšleně působit na svět lidí." (s.87) Zdá se mi, že podobné stanovisko by nebylo příliš slučitelné s tím, co předkládáš ve svém textu, a že podobně jako každý pokus o paušální tvrzení, týkajícího se velkého časového úseku či "řeckého rozumu" je důvodem, proč postupuješ při filozofickém mapování historie astronomie v antice jinak.

Jistě, paušální, generalizující tvrzení o "řeckém rozumu" nebo "novověkém člověku" jsou mi dost proti srsti. Přiznám se, že čím jsem starší, tím je mi milejší pečlivá historická práce

založená na dobré znalosti pramenů, která se příliš nepouští do tvrzení, jež přesahují svědectví pramenů. Mohutné syntézy vysvětlující "podstatu" evropského myšlení v úplnosti od předsókratovských počátků až po završení kosmické evoluce lidského rodu mají slabinu právě v tom, že vždy člověk najde dost protipříkladů, které odvážná, obecná tvrzení o "novověkém rozumu" nebo "řeckém člověku" zpochybňují.

Na druhou stranu, zrovna ta pasáž z Vernanta mi nevádí, protože se zde Vernant podle mého soudu snaží ukázat, že v antickém Řecku neexistovala věda v moderním smyslu - tedy věda založená na manipulativních, "invazivních" poznávacích postupech. Novověké pojetí experimentu, ale i zkušenosti bylo Řekům cizí, jak se ukazuje právě v pracích historiků vědy, které jsem uvedl před chvílí. A novověkou vědu tedy nemůžeme chápat jen jako soubor nových, pokrokových poznatků, ale také jako způsob uvažování, který od základu změnil aristotelsko-scholastické názory na poznávání přírody - a to se týká právě takových představ, jako je zkušenost, experiment, fakt, kvantifikace, uplatňování matematiky atp.

5) K zásadním změnám v astronomii došlo díky reformám astronomie, které proběhly v období renesance. Je podle Tebe dnes nezbytné pro pochopení této změny pečlivé studium událostí v antické astronomii? A pokud ano, proč? Nestačí říci: tohle je v 15. století status quo, zde jsou základní algoritmy, se kterými antičtí astronomové pracovali, tohle byly základní koncepty, které byly k máni, tohle pravděpodobně vědět nemohli a nyní se událo následující. Ptám se na to s ohledem např. na reálnou podobu přednášení dějin renesanční filozofie.

Je také nepřehlédnutelné, že jsi v první knize využil s jistou nadsázkou řečeno dobrý marketingový tah: bez důkladného pochopení antické astronomie a příslušného teoretického kontextu nelze porozumět mnoha rysům středověké a raně novověké astronomie, ergo nezbyvá než koupit všechny tři svazky.

*Ale zpět k otázce a upřesním, co mám na mysli: v úvodu k obsáhlému spisu *Das Wissen der Griechen* píše M. Serres k tématu uchování již získaného vědění přibližně následující: paměť potřebuje médium matematického zápisu, které je absolutně koherentní. Není právě tohle dědictvím řeckého logu? Velmi rychle se totiž v dějinách národů a ve všech jazycích nenajde věda, koherentní poznání či jednotlivé vědění, které by se neoznačovaly řeckým sufixem nebo prefixem "logie". Existuje tedy diagonála i mezi zapomenutím antického poselství a nezapomenutelným logem. Serres se domnívá, že dějiny mohou mít pouze nejtvrďší vědy. Čím tvrdší věda, tím méně je závislá na svých vlastních stopách, jež by vůbec mohly kdy zanechat nejlepší dějiny dějin. Domnívá se, že z tohoto pohledu neznají dějiny některých vědeckých oblastí žádnou antiku, protože od doby své antické smrti nikdy nechybělo jádro řeckého vědění v živoucí přítomnosti. Paměť tak proniká i nejradiálnějším zapomenutím, řecké lokální pak proniká univerzálním.*

Nedisponuji důmyslem reklamních strategií, takže očekávat ode mně tak komplikovanou úvahu, jako je "dobrý marketingový tah", by bylo marné. V knize o antické astronomii jsem jen chtěl naznačit, že tento svazek je jen příprava na to, co mě zajímá nejvíce - totiž

astronomie renesanční a raně novověká. Samozřejmě máš pravdu v tom, že lze v základním náčrtu pochopit renesanční astronomii jen na základě obecného přehledu o dobově známých postupech převzatých z antiky. Ale k pochopení určitých detailů je už třeba znát antickou tradici podrobněji - Koperník se v různých souvislostech odvolává na Filoláa, Hipparcha a Ptolemaia a bez znalosti antické astronomie se těmto odkazům nedá dost dobře rozumět. Ale proto, abych se vyhnul podezřením z "marketingových tahů" jsem do Astronomie ve středověku víceméně převzal některé výklady obsažené v Astronomii v antice. Je to sice poněkud hloupé, ale šlo mi právě o to, abych nenutil čtenáře, kteří se zajímají o středověké myšlení, číst předchozí knihu o antické astronomii.

Pokud jde o Serrese, nemám teď text, který zmiňuješ, k dispozici. Michel Serres je představitel francouzské tradice historie vědy, která uvažuje o dějinách vědy odlišně než tradice anglosaská. Ta mně osobně vyhovuje mnohem více. Mně se totiž zdá, že třeba Serresovy texty se tváří velmi hlubokomyslně a zasvěceně, ale při konfrontaci s dobovými prameny se ukazuje, že jsou to jen abstraktní, nepodložené, spekulativní a kryptické konstrukce. Navíc jsou silně anachronistické, protože pracují s představou nadčasové platnosti poznatků, což bývá ve vědě vždy problém, protože vědecké poznatky zkrátka nejsou nadčasové. To je případ právě takových hlubokomyslných poznámek typu "paměť proniká zapomenutím" a "řecké lokální proniká univerzálním" atp. Pro mě je to nepřesvědčivá, zbytečná mentální akrobacie bez smyslu pro historické a kontextuální ukotvení filosofických a vědeckých teorií. Serres třeba v jedné své knize (*La Naissance de la physique dans le texte de Lucrèce*, 1977) nachází u Lucretia moderní fyziku na základě značně povrchních podobností a díky velkorysému odhlížení od detailů, které by této identifikaci bránily. To mi připadá absurdní. A to už jen proto, že Řekové prostě fyziku v dnešním slova smyslu nepěstovali. Ale je docela možné, že Serresovi zkrátka nerozumím. Z francouzské produkce si mnohem raději čtu Bruno Latoura. Je sice také dost kryptický, ale také bývá docela zábavný v tom, jak zcela záměrně dráždí různé samozvané obhájce domněle monolitické a nedotknutelné vědecké racionality. Mám dokonce podezření, že Latour mnohé z toho, co píše, nemyslí tak úplně vážně, ale spíše se pokouší vymámit od "mainstreamového" chápání vědy odpovědi a argumenty, které zdůvodňují naše současné chápání vědy. Jinými slovy, nutí dnešní filozofy a historiky vědy, aby přesvědčivě formulovali argumenty kupříkladu pro kognitivní výjimečnost vědy.

6) Na co především zaměřuješ pozornost v připravované knize o historiografii vědy?

Kniha pojednává do značné míry o věcech, o kterých jsem se zmiňoval výše. Snaží se tedy především postihnout metodologické proměny historiografie vědy. V první části mi jde o podobu pozitivistického pojetí vědy a o důvody, které vedly ve druhé polovině 20. století historiky vědy k tomu, aby přišli s jinými přístupy. Druhá část knihy se soustředí na to, jak se prosazoval diachronní, tj. neanachronistický, přístup k dějinám vědy. Třetí část se pokouší vysvětlit především to, jak a proč začali historikové vědy zohledňovat vliv náboženských a společenských faktorů na vznikání, obhajování a prosazování vědeckých teorií. Chtěl jsem

především ukázat, že historie vědy není jen popularizační aktivita, ale samostatný obor, který má své tradice, instituce a specifické badatelské proudy. Opět se jedná v podstatě o diverzní vpád filosofa do oblasti, která není většinou doménou filosofů - tj. do historie vědy, a proto jsem docela zvědav, co na knihu řeknou samotní historikové vědy.

Děkuji za rozhovor.

Otázky položil Radim Brázda